

בוגרי כפרי הנוער של המינהל לחינוך התיישבותי: מחקר מעקב

דוח ביניים מסכם

תוצאות בתחום השירות הצבאי

פרופ' רמי בנבנישתי
האוניברסיטה העברית בירושלים

פרופ' ענת זעירא

ד"ר נטע אחדות
אוניברסיטת בן גוריון בנגב

ד"ר עדנה שמעוני
הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ירושלים, מאי 2021

שירות צבאי בקרב בוגרי פנימיות חינוכיות וקבוצת ביקורת

הקדמה

אחד האתגרים הייחודיים של בוגרי פנימיות ושל צעירים אחרים בגילם בישראל הוא השירות הצבאי. התמודדות מוצלחת עם האתגר והשלמת שירות צבאי משמעותי עשויות להעניק כרטיס כניסה למסלול חיים נורמטיבי, ולהגדיל במידה משמעותית את ההון האישי והחברתי של הצעיר ששירת. צעירים שאינם משרתים, או ששוחררו מצה"ל מסיבות שאינן נחשבות לגיטימיות (כגון עקב אי התאמה לשירות צבאי או בעיות נפשיות) עלולים לסבול מתוויות שליליות של "משתמטים" וכתוצאה מכך לחוות חסמים רבים בהמשך חייהם (Benbenishty, 2008).

שירות החובה הצבאי לבני 18 מהווה בדרך-כלל את תקופת המעבר הראשונה לחיים בוגרים ועצמאיים עבור צעירים בישראל. במסגרת השירות הם נדרשים להסתגל למסגרת נוקשה, לשהות הרחק ממשפחתם ולתפקד כבוגרים אחראיים. תקופת הטרונות נחשבת לקשה במיוחד עבור כלל המתגייסים לצבא והיא מאופיינת בחוויה של משברים רבים. ככלל, הכניסה לצבא מאלצת את החייל/ת להסתגל למערכת הצבאית ומאפייניה, ולפתח דרכי התנהגות המתאימים לתפקודים חבריים וקוגניטיביים חדשים. על אף הקשיים, רוב הצעירים מסתגלים לשירות הצבאי ומוצאים בו עניין וסיפוק (מייזלס, 2002). מאפייניה של המסגרת הצבאית כוללים מחד את הצורך להסתגל ולתפקד כבוגר, ומאידך מצמצמים את ההתנסויות והבחירה בתחומי חיים האופייניים לתקופת "הבגרות בהתהוות" הנדחים עד לאחר סיום השירות (Scharf & Mayseless, 2010).

השירות הצבאי עשוי להיות אתגר משמעותי עוד יותר לבוגרי פנימיות. בין השאר, כי ההערכות שלהם באשר לרמת מוכנותם להשתלבות בשירות הצבאי אינן חיוביות (שיף ובנבנישתי, 2004). להערכות אלה שותפים גם אנשי המקצוע בפנימיות הרווחה (Refaeli, Benbenishty, & Eliel-Gev, 2013); ואנשי צוות המלווים את הצעירים בפנימיות רווחה ובפנימיות חינוכיות שהעריכו כי רק שיעור נמוך יצליח בוודאות לעמוד בדרישות השירות הצבאי (בנבנישתי וזעירא, 2008). תמיכה להערכות נמצאה במחקרים שהראו כי השתלבות בשירות הצבאי היא משימה מורכבת לבוגרי פנימיות (גרשטמן-שלף ולזר, 2006; Weiner & Kupermintz, 2001), ושיעור גבוה מאלו שהצליחו להשתלב בשירות צבאי חוו קשיי הסתגלות (שיף וקושר, 2005).

לקשיים הייחודיים לבוגרי פנימיות מספר סיבות: ראשית, חלקם נדחים על ידי הצבא טרם הגיוס מסיבות שונות כגון: בעיות התנהגות קודמות, קשיים בקבלת סמכות או מעורבות עם מערכת החוק. שנית, צעירים שכבר מתגייסים חווים קושי להתמיד בשירות צבאי, בין השאר, בגלל שמשפחתם לא יכולה לסייע להם לפני הגיוס ולהעניק להם סיוע קונקרטי ורגשי במהלכו. סיוע אשר זמין לבני גילם (סמילנסקי ופלדמן, 1993). שלישית, בעוד שרבים מהצעירים בוגרי הפנימיות זכאים למעמד של חייל בודד המקנה להם סיוע כספי ודיוור במהלך השירות הצבאי (פקודת מטכ"ל 35.0808), תהליך קבלת מעמד זה נמשך זמן רב וחלק מהצעירים לא מקבלים אותו בסופו של דבר (פידלמן, 2013).

לצד הקשיים שמעורר השירות הצבאי, יש לו גם מספר יתרונות אפשריים עבור בוגרי השמה. השירות מהווה הכנה לחיים עצמאיים ולפיכך עשוי להקל על ההתמודדויות של הצעירים לאחריו. זאת מכיוון שבמסגרת השירות יש לצעירים הזדמנות להתנסות בעבודת צוות ולרכוש מיומנויות שימשו אותם בחיי היום-יום (מייזלס, 1993). השירות אף מזמן אפשרויות להתנסות בתפקידים שונים ולקחת אחריות, ולפיכך לשירות הצבאי תרומה כשלב חניכה וכרז התפתחות עבור הצעירים (מייזלס, 2002; Mayselless, 2004). כמו כן, השירות הצבאי מציע מסלולים שנועדו לשפר ולפתח את ההון האנושי של הצעירים, ביניהם תכניות להשלמת השכלה פורמלית והכשרה מקצועית. השתלבות במסלולים אלה חשובה במיוחד לצעירים שנתוני ההשכלה שלהם בכניסה לשירות נמוכים, כדי לשפר את סיכוייהם להיקלט מאוחר יותר במוסדות להשכלה על תיכונית ובתעסוקה. כמו כן, השלמת השירות הצבאי מקנה זכויות והטבות כלכליות שעשויות לסייע לבוגרים לאחר השירות (בבנישתי ומגנוס, 2008; גוטר-שגיא וניסקי, 2008).

עבור צעירים מהגרים השירות מהווה הזדמנות להיטמע בחברה הישראלית (קור-דבדוביץ', 2011; Eisikovits, 2006) ועבור צעירים בוגרי פנימיות השלמת השירות מהווה עמידה בדרישות החברה ולפיכך עשויה להפחית את ההדרה החברתית לה הם עלולים להיות חשופים כבוגרי פנימיות. השירות הצבאי מאפשר לצעירים גם להרחיב את רשת הקשרים החברתיים שלהם. הגדלת ההון החברתי של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, עשויה לסייע לצעירים בהתמודדויות השונות בהמשך חייהם (Hiles et al., 2013; Perez & Romo, 2011).

לעומת זאת, לעובדה שצעירים בוגרי השמה אינם מתגייסים לשירות צבאי עלולות להיות השלכות להמשך חייהם (Weiner & Kupermintz, 2001). הם עתידים להיתפס ככבעלי מאפיינים אנטי-חברתיים (זעירא, בבנישתי ורפאלי, 2012; שרר, 1996). כתוצאה מכך צעירים ישראלים, בעיקר צעירים בריאים בגופם אשר אינם נקראים לשירות או מתגייסים, נתפסים כאוכלוסייה בסיכון, בין השאר בשל הקשיים הצפויים להם בניסיונותיהם להשתלב בעולם העבודה (קטן, 2008).

מחקרים מועטים בחנו נושאים הקשורים לשיעורי הגיוס והשלמת השירות הצבאי בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית בישראל. חלקם מעיד על שיעורי גיוס וסיום שירות נמוכים יחסית לאוכלוסייה הכללית (שיף וקושר, 2005; Weiner & Kupermintz, 2001; Schiff & Benbenishty, 2006). אחרים מצאו שבפנימיות החינוכיות שיעור המשלימים שירות צבאי גבוה במקצת בהשוואה לאוכלוסייה (גולן, שרעבי וונדר שוורץ, 2002; זעירא ובבנישתי, 2008). עם זאת, בהיעדר מידע על שיעורי גיוס והשלמת שירות של צעירים אחרים שנמצאו במצבי סיכון אולם לא שהו בפנימיות, לא ניתן להשוות בין האוכלוסיות. למרות החשיבות של השירות הצבאי כחוויה מרכזית במסלול החיים של צעירים בישראל, סקירת הספרות העלתה מיעוט מחקרים, בייחוד מהעשורים האחרונים, שבחנו את חווית השירות הצבאי אצל צעירים בישראל ככלל ובאופן ספציפי בקרב בוגרי פנימיות.

במחקר מעקב אחר 222 בוגרי פנימיות נמצא שרוב הצעירים השלימו שירות צבאי (או שירות לאומי). רוב המשרתים, עלו בדרגה, דיווחו על חווית שירות טובה והצליחו לסיים את שירותם הצבאי. עם זאת, שיעור גבוה של צעירים גם דיווחו על קשיי תפקוד בשירות הצבאי, שנבעו בין השאר

מהקושי להסתגל לכללי המסגרת הצבאית. במחקר נמצא שציוני מדדי ההסתגלות של הצעירים היו נמוכים יותר בתחילת השירות מאשר בהמשך. במקביל, מראיונות נרטיביים עלה כי רק חלק מהצעירים חוו שיפור בחוויית השירות, ואילו עבור אחרים השירות נשאר מאתגר או הפך מאתגר יותר בהמשכו (רפאלי, 2019).

המחקר הנוכחי נותן הזדמנות נדירה לדון בשאלות הנוגעות לשירות צבאי של בוגרי פנימיות חינוכיות. ייחודו (בכך: 1) שהוא מבוסס על נתונים אדמיניסטרטיביים שהתקבלו מצה"ל ומהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ולא על דיווח עצמי כבמרבית המחקרים הקודמים. (2) הוא מקיף את כל בוגרי הפנימיות החינוכיות ב-16 מחזורים. (3) הוא משווה את מצבם של בוגרי הפנימיות החינוכיות עם צעירים בקבוצת ביקורת.

דוח זה מתאר את הנושאים הבאים בקרב קבוצת הבוגרים וקבוצת הביקורת:

1. **מאפייני הגיוס:** שיעור הגיוס ושיעור קבלת פטור משירות צבאי
2. **מאפייני המתגייסים:** המאפיינים של נתוני האיכות של המתגייסים
2. **חווית השירות:** קשיים פסיכוסוציאליים
- סימנים להתקדמות טובה ולבעיות במהלך השירות.
3. **מאפייני השחרור:** האם שחרור רגיל או מסיבות אחרות.

שיטה

מבנה קובץ הנתונים

המחקר מתבסס על ניתוח משני של קובץ נתונים מינהליים ייחודי שנבנה באמצעות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס). הקובץ משלב בסיסי נתונים שהתקבלו מהמינהל לחינוך התיישבותי, רשות האוכלוסין, משרד החינוך, משרד הרווחה, המשרד לביטחון פנים, צה"ל, והמוסד לביטוח לאומי עד לשנת 2015. מיזוג בסיסי הנתונים הניב קובץ על כלל ילידי השנים 1982 ועד 1997 שחיים בישראל (בסך הכל 1,565,010 פרטים). חלק מהמידע מופיע כנתוני רקע שאינם משתנים (למשל, שנת לידה וארץ לידת ההורים), חלק אחר מופיע כתמונת מצב בנקודות זמן קריטיות מבחינת המחקר (למשל, תעודת בגרות בסיום השהות במסגרת, רמת ההשכלה כיום), וחלקו מופיע עבור כל אחת מהשנים שלאחר גיל 18 (כגון מספר חודשי העבודה בשנה, מאז גיל 18 ועד לשנת 2015). זהו מבנה נתונים מורכב המאפשר לענות על שאלות הן לגבי שנה קלנדרית והן לגבי גיל המשתתף. כך, למשל, הנתונים בשנת 2015 על השכלה גבוהה עבור כל מי שנולדו בשנת 1990 יתארו אותם בגיל 25, ועבור כל מי שנולדו ב-1985 מידע זה יאפיין אותם בגיל 30. מבנה כזה מאפשר לבחון שינויים (series of repeated measures), עבור כל משתתף לאורך ציר הגיל שלו (לדוגמה, מספר חודשי עבודה במשך כל שנה מאז גיל 18), ועבור כלל המשתתפים (למשל ההסתברות תלויית-גיל לרכוש השכלה גבוהה). מבנה כזה מאפשר גם לבחון את התרומה של השנה הקלנדרית ('ה'תקופה') למשתני תוצאה שונים. כלומר, להשוות את רמת ההשכלה של בני ה-18

לאורך השנים; ולבדוק, למשל, אם חלה עליה במספר מקבלי תעודות הבגרות בשנים האחרונות והאם יש הבדל במגמת העלייה בין בוגרי הפנימיות לאחרים. זווית ראייה זו חשובה משום שבחלוף השנים ובתקופות שונות בחיי המדינה חלו שינויים משמעותיים באופי הפנימיות ופעילותן, כמו גם שינויים כלכליים, חברתיים ואחרים בחברה הישראלית. שינויים כאלה הם סביבתיים וקשורים לשנה הקלנדרית ('לתקופה'), בניגוד לשינויים אישיים, הקשורים לגיל או לשלב ההתפתחותי של הבוגר.

אוכלוסיית המחקר

קבוצת המחקר וההשוואה נגזרו מתוך מרשם האוכלוסין לשנת 2015 של ילידי השנים 1982 ועד 1997 'יהודים' או 'אחרים' (כלומר, מי שהלאום שלהם אינו ערבי). זאת, משום שהמחקר הנוכחי מתמקד בכפרי נוער המיועדים לחניכים מהלאום היהודי, ומשום כך מי ששייכים ללאום הערבי מהווים בהם מיעוט שבמיעוט. בקבוצת המחקר 44,164 משתתפים, שהם כל הבוגרים ב-16 שנתונים עוקבים של פנימיות משרד החינוך בישראל שסיימו את השהות בכפרי הנוער בשנים 2000 עד 2015. במקביל נבנתה קבוצת השוואה בגודל כפול (88,328 צעירים), בה לכל חניך מקבוצת המחקר זוג בני שני בני זוג מתוך כלל הפרטים באוכלוסייה (שאינם חניכי הפנימיות) שנמצאו הכי דומים לבוגר בשורה של מאפיינים. זיווג זה נעשה באמצעות propensity score matching (PSM) לפי המאפיינים שהיו זמינים בקבצי הנתונים המינהליים: גיל שלפני הגעת המשתתף לפנימייה; מגדר המשתתף; השכלת ההורים; מוצא ההורים; ארץ לידת המשתתף; מצב משפחתי והסטטוס של ההורים (למשל, האם בחיים או בחו"ל); היות לפחות אחד ההורים בטיפול הרווחה; היות לפחות אחד ההורים מורשע בדיון; מגזר ופיקוח בית הספר בו למד המשתתף; אשכול חברתי-כלכלי של הישוב שבו גרו ההורים. יצירת קבוצת השוואה נעשתה בנפרד בתוך כל אחד מהשנתונים, כדי להבטיח את האפשרות להשוות בין בוגרי הפנימיות החינוכיות כפרי הנוער לבין השאר בתקופות שונות. בחינה שערכנו באשר לדמיון בין קבוצת בוגרי הפנימייה לקבוצת הביקורת (ראו דוח ביניים על תוצאות בתחום ההשכלה) מצאנו שברוב המשתתפים יש דמיון רב מאד בין קבוצת המחקר לבין קבוצת השוואה והבדלים משמעותיים בין שתי קבוצות אלה לבין האוכלוסייה הכללית. נציין שדוח זה מבוסס על הנתונים שהתקבלו מהצבא על רשימות המשתתפים בקבוצת המחקר וההשוואה. על חלק קטן מהמשתתפים לא התקבלו נתונים מהצבא.

משתני המחקר

1. נתוני גיוס

א. נתוני איכות בכניסה לשירות

- צה"ר (ציון השכלה ראשוני) נקבע על סמך מספר שנות הלימוד של המועמד וההכוונה שלו לגשת לבגרות מלאה בתום 12 שנות לימוד.

- **דפ"ר** (דירוג פסיכוכיני ראשוני) מעריך את יכולת החשיבה של המתגייס הוא נע בין 10 (הנמוך ביותר) ל-90 (הגבוה ביותר). הוא מבוסס על מבחנים פסיכוכיניים הכוללים מבחני אינטליגנציה, אנלוגיות מילוליות, חשיבה כמותית ואנלוגיות צורניות.
- **צד"כ** (ציון דרך כללי) ניתן למועמדים גברים לשירות צבאי והוא מבוסס על ראיון התאמה לשירות צבאי הנערך בתהליך ההערכה שלפני הגיוס. טווח הציונים נע בין 8 (הנמוך) ל-40 (הגבוה).
- **קב"א** (קבוצת איכות ראשונית) מבוסס על שילוב של ציוני הצה"ר, הדפ"ר והצד"כ (אצל גברים) והוא נע בין 41 (הנמוך) ל-56 (גבוה).
- **קה"ס** (קשיי הסתגלות) הוא סימול הניתן רק לחלק מהמועמדים לשירות ביטחון, אלו שיש הערכה ראשונית שהם עלולים להיתקל בבעיות הסתגלות בעת שירותם. הוא משקף את ההערכה של קצין בריאות נפש (קב"ן) שלמועמד עלולות להיות בעיות הסתגלות בעת שירותו. הקה"ס נע בין 0 (אין קשיי הסתגלות כלל) ל-60 (קשיי הסתגלות חמורים, פטור משירות). לציון קה"ס בטווח שבין 0 ו-20 אין השפעה על השיבוץ והתפקיד הצבאי או השירות. הציונים של 40 ומעלה מסמנים שתנאי השירות צריכים להיות מותאמים. כך למשל, מועמדים לשירות עם ציון 40 פסולים לשירות לחימה ולקורס קצינים. בעלי קה"ס 50 מופנים למסגרת מוגנת (מקא"ם) ומי שציון הקה"ס שלו 60 משוחררים משירות צבאי.

ב. התגייס (כן/לא)

- סיבות לאי גיוס:

- נורמטיביות (כגון נשים דתיות)

- לא נורמטיביות (כגון עקב בעיות נפשיות)

2. מאפייני שירות

- סימנים לקשיים כלכליים במהלך השירות (כגון בקשות לתמיכה כלכלית)
- סימנים לקשיים בתפקוד בעת השירות (כגון אירועי נפקדות וכליאה)
- סימנים לתפקוד חיובי במהלך השירות (כגון השלמת קורסי פיקוד)

3. מאפייני שחרור

- שחרור נורמטיבי (השלמת שירות)
- שחרור לא נורמטיבי (כגון עקב בעיות התנהגות)

4. מנבאים של מאפייני שירות צבאי

- רקע הורי (כגון האם ההורה מוכר לשירותי הרווחה)
- השכלת החניך בסיום השהות בפנימייה

עיבוד הנתונים

בהתאם לנהלי העבודה בחדר המחקר של הלמ"ס, העיבודים נערכו במתקני הלמ"ס ובפיקוחה. הממצאים המדווחים כאן מתבססים על השוואת ההתפלגות של משתני המחקר בין שתי הקבוצות ועל חישוב של ההבדלים בין ההתפלגויות. להערכת עוצמת ההבדלים בין קבוצת בוגרי המינהל

לקבוצת הביקורת השתמשנו ביחס הסיכויים (OR-odds ratio) המהווה מדד למידת הדמיון בהתפלגות משתנה תלוי דיכוטומי בין שתי קבוצות. לדוגמה – מידת הדמיון בין קבוצת המינהל לקבוצת הביקורת בשיעורי הגיוס.

המדד מבוסס על השוואה של הסיכוי של משתתף בקבוצת המינהל להתגייס לזו של משתתף בקבוצת הביקורת. בדוגמה זו, כפי שנראה בנתונים בהמשך, ידוע ש-73.4% מבוגרי המינהל מתגייסים. משמע, שהסיכוי של בוגר מינהל להתגייס (לעומת הסיכוי לא להתגייס) הוא $73.4/(100-73.4)=2.76$ ומכיוון ש-64.4% מקבוצת הביקורת מתגייסים, הרי הסיכוי שלהם להתגייס (לעומת לא להתגייס) הוא: $64.4/(100-64.4)=1.81$, סיכוי נמוך משל בוגרי המינהל להתגייס.

יחס הסיכויים, Odds Ratio (OR) הוא $1.53=2.76/1.81$. יחס זה הוא גבוה מ-1 ומצביע על כך שסיכוייהם של בוגרי המינהל להתגייס גבוהים משל קבוצת הביקורת. אילו ה-OR היה קטן מ-1 המשמעות הייתה שהסיכוי של בוגרי המינהל להתגייס נמוך משל קבוצת הביקורת. מקובל להציג ממצא זה באמירה שלבוגרי המינהל יש **יחס סיכויים** גבוה ב-53% להתגייס בהשוואה לקבוצת הביקורת. נדגיש, **יחס הסיכויים** הוא 1.53, ואין לפרשו שההסתברות לגיוס גדולה ב-53% (למעשה ההבדל בהסתברות להתגייס הוא רק $73.4\%-64.4\%=9\%$).

אתיקה

המחקר והליכוי קיבלו את אישור ועדת האתיקה של האוניברסיטה העברית והוא התבצע על פי דרישות הלמ"ס לשם מיזוג קובץ הנתונים. החוקרים קיבלו על עצמם את כלל הסודיות המחמירים של כל אחד מהגופים שהעבירו את הנתונים או נתנו ללמ"ס אישור לעשות שימוש בנתונים. הקובץ עליו נעשו העיבודים אינו מכיל נתונים מזהים, ולא נערכו עיבודים על קבוצות קטנות במיוחד.

ממצאים

1. נתוני גיוס

א. נתוני איכות בכניסה לשירות

רשויות הצבא נוהגות לאפיין כל אחד מהמועמדים לשירות בשורה של פרמטרים הנחשבים 'נתוני איכות' של המתגייס (ראו פירוט במבוא). נתונים אלו מתבססים על הישגים (כגון, השגת תעודת בגרות) והקשיים (כגון, מעורבות פלילית) של המתגייס עד לשירות, וכן על שורה של הערכות מקצועיות של מאבחנים המנבאים הסתגלות לשירות הצבאי.

נתונים אלו משקפים את העבר של המתגייס, אך גם את הסיכוי שלו להשלים שירות צבאי מלא ולשרת שירות משמעותי. כך למשל, לקורס קצינים מוזמנים רק מתגייסים שלהם קב"א גבוה, ואילו חיילים שלהם נקבע דפ"ר נמוך יתקשו לקבל זימון לקורסים יוקרתיים ותובעניים או לשיבוץ ביחידות נחשבות. מועמדים שלהם ציון קה"ס 40 לא יוזמנו לקורס קצינים ומי שיש להם ציון קה"ס בין 40 ל-50 לא יוכלו לשרת ביחידות קדמיות. משום כך, לנתוני האיכות של

בוגרי הפנימיות החינוכיות יש משמעות כאפיון של מצבם בסיום השהות בפנימייה, אך גם כסימן לסיכויים שלהם להגיע להתקדמות בדרגות ובתפקידים במסגרת השירות הצבאי.

לוח 1 מציג את נתוני האיכות של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת השוואה בעת המיון לגיוס ולוח 2 מציג את נתוני ההשכלה של הצעירים בשתי קבוצות המחקר. בלוח 1 ניתן לראות שלבוגרי המינהל נתוני איכות גבוהים משל קבוצת הביקורת. ההבדלים אינם גדולים אך עקביים ומובהקים סטטיסטית. סביר שחלק מהבדלים אלו נובעים מהעובדה שבוגרי הפנימיות החינוכיות מגיעים לשירות הצבאי עם נתוני השכלה טובים יותר (כפי שניתן לראות בלוח 2).

לוח 1

נתוני איכות של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת		מינהל		
ממוצע	ס.ט.	ממוצע	ס.ט.	
45.04	20.81	*47.51	20.15	דפ"ר (דירוג פסיכוטכני ראשוני) (10-90)
23.03	5.82	*24.85	5.14	צד"כ (ציון דרך) (8-40)
49.28	3.84	*50.05	3.51	קב"א (קבוצת איכות) (41-56)

* $p < .001$ במבחני t להשוואה בין קבוצות בלתי תלויות

לוח 2

השכלה בכניסה לצבא של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת		מינהל		
%	N	%	N	
24.1	16,107	9.6	3,481	10-0 שנות לימוד
5.5	3,676	6.4	2,330	בגרות חלקית
62.6	41,791	73.5	26,641	בגרות מלאה
7.7	5,141	10.5	3,790	על תיכוני (יג'–יד')

* $p < .001$ במבחן חי בריבוע להבדל ברמת ההשכלה בין הקבוצות

לוח 3 מציג את ציון הקה"ס (קשיי ההסתגלות) הניתן לחלק מהמועמדים לגיוס. כאמור, ציון גבוה יותר מעיד על קשיי הסתגלות חמורים יותר, ולציון מעל ל-40 יש השלכות על אופי השירות הצבאי.

ציוני קה"ס של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת		מינהל		קה"ס
%	N	%	N	
91.2	78,540	92.7	40,642	0
0.2	144	0.2	105	10
1.2	1,052	1.7	761	20
1.2	1,037	1.3	591	40
2.6	2,256	2.0	893	41
0.7	565	0.4	190	42
0.2	172	0.1	62	43
1.9	1,604	1.0	436	50
0.9	787	0.4	168	60

$p < .001$ במבחן חי בריבוע להבדל בציון קה"ס בין הקבוצות

רוב המשתתפים בשתי קבוצות המחקר לא הוערכו ולא קיבלו כלל ציון קה"ס, אינדיקציה לכך שלא היו סימנים המנבאים קשוי הסתגלות. רק ל- 5.2% מבוגרי המינהל יש אינדיקציה של קה"ס האמורה להשפיע על השירות (ציון 40 ומעלה) לעומת 7.5% בקרב הבוגרים בקבוצת הביקורת. יחס הסיכויים הוא 1.45. כלומר, הסיכוי של משתתף בקבוצת הביקורת להיות בעל אינדיקציית קה"ס הוא בערך פי אחת וחצי משל בוגר המינהל.

ב. שיעורי גיוס ופטור

לוח 4 מציג את שיעורי הגיוס והפטור מגיוס בקרב קבוצת המינהל והביקורת.

שיעורי גיוס ופטור נורמטיבי ולא נורמטיבי של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

יחס הסיכויים	ביקורת		מינהל		
	%	N	%	N	
1.53	64.4	55,467	73.4	32,162	גיוס רגיל*
0.85	25.1	21,618	22.1	9,692	פטור מסיבות נורמטיביות*
0.40	10.5	9,070	4.5	1,993	פטור מסיבות לא נורמטיביות*

$p < .001$ במבחן חי בריבוע להבדלים בין הקבוצות

יש הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות בכל האמור לשיעורי הגיוס. מהלוח ניתן ללמוד שבעוד שבקרב בוגרי המינהל שיעור הגיוס היה 73.4% הרי בקבוצת הביקורת השיעור היה נמוך יותר - 64.4%. יחס הסיכויים לגיוס בקרב קבוצת המינהל לעומת הביקורת הוא 1.53, כלומר הסיכוי של בוגרי פנימיות המינהל לגיוס גבוה ב- 53% משל קבוצת הביקורת. ערכנו

הבחנה בין מי שלא גויסו מסיבות נורמטיביות, כגון פטור מסיבות דתיות לבנות, נישואין לבנות, אינו נמצא בארץ, 'תורתו אומנותו' למי שלא גויסו עקב בעיות נפשיות, נתוני איכות נמוכים בקבלה, ורישום פלילי. בוגרי המינהל פטורים פחות מאשר קבוצת הביקורת גם מסיבות נורמטיביות, אך בעיקר מסיבות לא נורמטיביות. הסיכויים של בוגרי פנימיות המינהל להשתחרר מסיבות לא נורמטיביות גבוה ב 40% מזה של קבוצת הביקורת.

בבדיקה מפורטת יותר נמצא, שבהשוואה לבוגרי המינהל, היו בקבוצת הביקורת שיעורים גבוהים יותר של פטור על רקע נפשי (3.4% לעומת 1.4% בקרב קבוצת המינהל), פטור עקב נתוני איכות נמוכים (1.5% לעומת 0.8%), רישום פלילי (1.5% לעומת 0.5%), ופטור עקב ציון קשיי הסתגלות גבוה (0.8% בהשוואה ל- 0.3% בקרב בוגרי המינהל).

2. מהלך השירות

א. סימנים לקשיים כלכליים במהלך השירות

לוח 5 מציג שורה של מדדים המעידים על קיומם של קשיים כלכליים במהלך השירות הצבאי.

לוח 5

בעיות משפחתיות-כלכליות במהלך השירות של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת					
OR	ביקורת		מינהל		
	%	N	%	N	
1.74	3.6	3,076	*6.1	2,694	האם הוכר כחייל בודד
1.76	7.5	6,456	*12.5	5,489	תשלומי משפחה
1.10	12.0	10,366	*13.0	5,700	הקלת ת"ש
1.93	20.6	17,746	*33.4	14,624	בקשה לסיוע כלכלי
1.49	15.8	13,613	*21.9	9,610	בקשה להיתר עבודה
2.18	1.4	1,170	*3.0	1,305	בקשה להלנה בבית

* $p < .001$ במבחן חי בריבוע להבדלים ביו קבוצות

מהלוח נראה, שבאופן עקבי, בוגרי המינהל היו מעורבים במידה רבה יותר בהיבטים השונים של ת"ש (תנאי שירות) בעת השירות הצבאי. שיעור גבוה יותר הוכרו כחיילים בודדים, הגישו בקשות לסיוע כלכלי ולהיתר עבודה, קיבלו תשלומי משפחה וביקשו אישור לישון בבית. איננו יכולים להעריך אם ממצאים אלו משקפים צרכים גבוהים של בוגרי המינהל משל קבוצת הביקורת או שאולי בוגרי המינהל יודעים למצות טוב יותר את זכויותיהם, ייתכן שגם בסיוע של אנשי הצוות בפנימיות שלהם.

ב. סימנים לקשיים בתפקוד בעת השירות

בחנו את הסימנים השונים לקשיים בתפקוד בעת השירות: שהות בכלא, עריקות ונפקדות. לוח 6 מציג את שיעור הקושי בקרב משתתפי המחקר ולוח 7 מעריך את עוצמתם כפונקציה של מספר הימים בכלא, בעריקות או בנפקדות.

לוח 6

קשיים בתפקוד במהלך השירות של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת					
OR	ביקורת		מינהל		
	%	N	%	N	
1.12	15.5	13,369	*17.1	7,493	האם נכלא
1.03	7.3	6,249	7.5	3,267	האם ערק
1.13	11.0	9,512	*12.3	5,402	האם נפקד

*.001 < p במבחן חי בריבוע

לוח 7

מדדים לעוצמת קשיים בתפקוד בעת השירות הצבאי של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת		מינהל		
ת.ס	ממוצע	ת.ס	ממוצע	
59.74	46.30	55.61	*43.33	מספר ימים שנכלא
288.69	191.15	275.60	178.37	מספר ימים שערק
49.39	23.92	42.38	21.99	מספר ימים שניפקד

*.001 < p במבחן t להשוואה בין קבוצות

ככלל, שיעור גבוה יותר באופן מובהק מבוגרי המינהל היו בכלא או נפקדו, אך מספר הימים שהיו בכלא, היה נמוך באופן מובהק.

ג. סימנים לתפקוד חיובי במהלך השירות

לצד הסימנים לקשיים במהלך השירות לוח 8 מציג הישגים בתחום העלייה בדרגה בקרב שתי הקבוצות:

עלייה בדרגה במהלך השירות של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

OR	ביקורת		מינהל		
	%	N	%	N	
1.20	4.2	3,648	*5.0	2,188	התחיל קורס קצינים
1.17	3.8	3,240	*4.4	1,932	סיים בהצלחה קורס קצינים
1.51	6.2	5,346	*9.1	3,681	התחיל קורס פיקוד זוטרי
1.50	5.7	4,936	*8.3	3,636	סיים קורס פיקוד זוטרי
1.53	5.3	4,595	*7.9	3,462	פיקוד זוטרי – לחימה

* $p < .001$ לפי מבחן חי בריבוע להשוואה בין קבוצות

באופן כללי שיעור ההשתתפות בקורסי פיקוד בשתי הקבוצות אינם גבוהים (השיעורים נמוכים במיוחד בקרבהנשים). יחד עם זאת, נראה שבאופן עקבי, בוגרי המינהל הגיעו להישגים רבים יותר באופן מובהק מהבוגרים בקבוצת הביקורת, בעיקר בכל האמור לקורסי פיקוד זוטרי. עם זאת, יש לתת את הדעת לכך ששיעור מי שהשתתפו וסיימו בהצלחה את הקורסים השונים הוא נמוך.

3. מאפייני שחרור

לוח 9 מציג את סיבת השחרור משירות צבאי בקרב מי ששירתו, ובכל אחת מקבוצות המחקר. מידע זה אינו כולל את מי שכלל לא התגייסו (קיבלו פטור משירות צבאי מסיבות שונות):

מאפייני שחרור של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

OR	ביקורת		מינהל		
	%	N	%	N	
0.94	81.3	70,019	80.4	35,257	שחרור רגיל או עדיין משרת
1.23	6.7	5,776	8.1	3,562	כניסה לקבע
1.08	1.3	1,158	1.4	605	פטור גופני
0.85	4.2	3,637	3.6	1,563	פטור נפשי
0.87	2.3	1,955	2.0	867	התנהגות רעה וחמורה
1.45	0.9	813	1.3	549	אי התאמה
0.90	1.0	876	0.9	412	נפקד או נכלא

בניגוד לתמונה בעת הגיוס לצה"ל, שהצביעה על הבדלים ניכרים בין בוגרי המינהל לקבוצת הביקורת, התמונה בעת השחרור דומה למדי. ההבדלים בשיעור המשתחררים והסיבות השונות לשחרור בין הקבוצות קטנים ואינם מובהקים. למרות שבקרב בוגרי המינהל שיעור גדול יותר המשיכו לשירות קבע (8.1% לעומת 6.7% בקבוצת הביקורת) ושיעור נמוך יותר שוחררו על רקע נפשי (3.6% בהשוואה ל- 4.2%), ועל התנהגות רעה וחמורה (2% לעומת 2.3%), הרי שיעור המשתחררים על רקע של אי התאמה היה גבוה יותר (1.3% בקבוצת המינהל לעומת 0.9% בקבוצת הביקורת). לסיכום, יש כ- 7.8% מבוגרי המינהל ששוחררו מסיבות שניתן לראות אותן כלא נורמטיביות בהשוואה ל- 8.4% מקבוצת הביקורת. יחס הסיכויים הוא 1.08. כלומר יש כ-8% יותר סיכוי של חברי קבוצת הביקורת לשחרור לא נורמטיבי מהגיוס.

4. מנבאים של מאפייני שירות

סביר להניח שיש מאפיינים משפחתיים ואישיים רבים שעשויים לנבא את מאפייני הגיוס, השירות והשחרור מצה"ל. במסגרת הדוח הנוכחי בחנו את מאפייני הרקע המשפחתי של נזקקות אב ונזקקות אם לשירותי הרווחה, ואת המאפיין האישי של השכלה בסיום התיכון.

א. נזקקות אב ואם כמנבאים של מאפייני שירות

לוחות 11-12 מציגים את הקשר שבין נזקקות אב ואם למאפייני הגיוס, השירות והשחרור, בנפרד לכל אחת משתי קבוצות המחקר. מהלוחות עולה שיש קשר ברור בין הרקע המשפחתי של נזקקות אב ואם לבין מאפייני השירות: צעירים שהוריהם נזקקו לשירותי הרווחה קיבלו יותר פטורים משחרור מסיבות לא נורמטיביות, נפקדו, ערקו ונכלאו יותר מאשר צעירים שהוריהם לא נזקקו. השיעורים גבוהים יותר כאשר האם נזקקת לשירותי הרווחה. כמו כן, הדפוס דומה בקרב בוגרי המינהל והצעירים בקבוצת הביקורת.

לוח 11

נזקקות אב כמנבאת מאפייני גיוס, שירות ושחרור של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת		מינהל		אב נזקק		אב לא נזקק		
%	N	%	N	%	N	%	N	
12.9	2,302	9.9	6,768	4.8	420	4.5	1,573	פטור לא נורמטיבי מגיוס
16.1	2,888	9.7	6,624	16.7	1,465	11.2	3,937	נפקד
6.3	1,120	3.4	2,349	6.2	539	3.6	1,250	נכלא
10.5	1,879	6.4	4,370	10.0	878	6.8	2,389	ערק
11.8	2,113	9.3	6,326	10.5	916	8.8	3,080	שחרור לא נורמטיבי

נזקקות אם כמנבאת מאפייני גיוס, שירות ושחרור של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת				מינהל				
אם נזקקת		אם לא נזקקת		אם נזקקת		אם לא נזקקת		
%	N	%	N	%	N	%	N	
13.6	3,015	9.5	6,055	4.9	520	4.4	1,473	פטור לא נורמטיבי מגיוס
16.3	3,615	9.2	5,897	17.4	1,859	10.7	3,543	נפקד
6.3	1,406	3.2	2,063	6.3	670	3.4	1,119	נכלא
11.1	2,463	5.9	3,786	10.7	1,149	6.4	2,118	ערק
12.5	2,783	8.8	5,656	11.2	1,201	8.4	2,795	שחרור לא נורמטיבי

ב. השכלה כמנבאת מאפייני שרות צבאי

אחת המשימות המרכזיות של פנימיות חינוכיות היא להשפיע על רמת ההשכלה של החניך. בהמשך להבדלים שמצאנו בין שתי קבוצות המחקר בתחום ההשכלה (ראו דוח ביניים בתחום ההשכלה), ובהם הישגים טובים יותר בקרב קבוצת בוגרי פנימיות המינהל, ביקשנו לבחון האם רמת ההשכלה בטרם הגיוס מנבאת את מהלך השירות הצבאי. באופן ספציפי בחנו את הקשר בין ההישגים בבגרות (לא ניגשו כלל לבחינות הבגרות; ניגשו אך אינם זכאים לתעודת בגרות; זכאים לתעודת בגרות; תעודת הבגרות עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות) לבין מאפייני השירות הצבאי. לוח 13 מציג את ההישגים והקשיים של הצעירים בכל אחת מהקבוצות במהלך שירותם הצבאי על פי הישגיהם בבחינות הבגרות.

מהממצאים בלוח 13 ניתן לזהות מספר תופעות. ראשית, בקרב בוגרי המינהל יש קשר עקבי ומובהק בין ההישגים בבגרות לפני הגיוס לבין מאפייני השירות: ככל שההישגים בבגרות גבוהים יותר כך קטנים הסיכויים שהבוגר לא יגויס לצה"ל מסיבות לא נורמטיביות, וכך מאפייני השירות חיוביים יותר: שיעור גבוה יותר מתקבל לקורסי פיקוד ושיעור קטן יותר נפקד, עורק או נכלא. ההבדלים הבולטים במיוחד הם בין מי שלא ניגשו כלל לבגרות או ניגשו ולא זכאים לבגרות לבין מי שזכאים לתעודת בגרות (בין שעמדה בתנאי הסף ובין שלא).

גם בקבוצת הביקורת יש קשר מובהק בין מאפייני ההצלחה בבגרות לבין מדדי התפקוד בצבא, אולם התמונה אינה זהה. ראשית, בחלק מהמדדים מצבם של מי שלא ניגשו לבגרות כלל טוב משל מי שניגשו לבגרות אך לא זכאים לתעודה. כמו כן, בעוד שבקרב בוגרי פנימיות המינהל למי שתעודת הבגרות שלו עמדה בדרישות הסף של האוניברסיטאות היה הסיכוי הנמוך ביותר לסיבת שחרור לא נורמטיבית, הרי בקרב הבוגרים בקבוצת הביקורת שיעור מי שהשתחררו מסיבות לא נורמטיביות היה גבוה יותר בקרב מי שהייתה להם תעודה שעמדה בדרישות הסף של האוניברסיטאות בהשוואה למי שהתעודה שלהם לא עמדה בדרישות.

למרות הבדלים קטנים אלו, ניתן לסכם ולומר שלהישגים בבגרות היה קשר עקבי וחיובי לשירות נורמטיבי יותר, הן בקרב בוגרי המינהל והן בקרב קבוצת הביקורת.

לוח 13

הקשר בין הישגים בבגרות לסימנים לתפקוד שלילי וחיובי בשירות הצבאי של בוגרי פנימיות המינהל וקבוצת הביקורת

ביקורת		מינהל			
%	N	%	N		
14.3	3,935	18.3	598	לא ניגש לבגרות	פטור לא נורמטיבי משירות
13.2	2,400	13.3	2,032	ניגש ולא זכאי לבגרות	
6.3	577	6.4	538	זכאי לבגרות	
4.9	1,527	4.9	828	עמד בדרישות הסף	
0.5	146	0.4	14	לא ניגש לבגרות	הוזמן לקורס קצינים *
0.9	431	1.7	322	ניגש ולא זכאי לבגרות	
7.9	3,217	7.4	1,866	זכאי לבגרות	
9.4	2,965	9.4	1,589	עמד בדרישות הסף	
1.4	391	2.7	89	לא ניגש לבגרות	התקבל לקורס פיקוד זוטור *
2.9	1,314	5.9	1,097	ניגש ולא זכאי לבגרות	
9.9	4,032	11.4	2,884	זכאי לבגרות	
10.9	3,428	12.9	2,168	עומד בדרישות סף	
11.0	307	2.3	75	לא ניגש לבגרות	מפקד זוטור לחימה *
2.4	1,094	4.9	916	ניגש ולא זכאי לבגרות	
8.6	3,501	10.1	2,546	זכאי לבגרות	
9.4	2,970	11.4	1,923	עומד בדרישות הסף	
20.8	5,698	30.7	1,005	לא ניגש לבגרות	נכלא *
22.3	10,162	28.2	5,232	ניגש ולא זכאי לבגרות	
7.9	3,207	8.9	2,261	זכאי לבגרות	
6.5	2,035	7.0	1,172	עמד בדרישות הסף	
15.6	4,276	22.8	744	לא ניגש לבגרות	נפקד *
16.6	7,563	21.2	3,939	ניגש ולא זכאי לבגרות	
4.8	1,949	5.8	1,463	זכאי לבגרות	
3.6	1,146	4.1	691	עמד בדרישות הסף	
11.4	3,117	17.0	556	לא ניגש לבגרות	ערק *
11.5	5,253	13.7	2,533	ניגש ולא זכאי לבגרות	
2.5	996	2.9	734	זכאי לבגרות	
1.8	576	2.0	330	עמד בדרישות הסף	
14.3	3,935	18.3	598	לא ניגש לבגרות	סיבת שחרור לא נורמטיבית *
13.9	6,335	14.2	2,630	ניגש ולא זכאי לבגרות	
5.2	2,104	5.4	1,366	זכאי לבגרות	
9.1	3,996	4.9	828	עמד בדרישות הסף	

* $p < .001$ לפי מבחן חי בריבוע.

דיון ומסקנות

לשירות הצבאי תפקיד חשוב במדינת ישראל ועשויות להיות לו השלכות רבות ומגוונות על חייהם של אנשים צעירים. מי שאינם מגויסים או משוחררים טרם הזמן מסיבות שאינן נורמטיביות (כגון עקב עבר פלילי או בעיות נפשיות) עלולים לסבול מסטיגמה חברתית ומהשלכות שליליות בתחומי חיים שונים, כגון תעסוקה. לעומתם, צעירים שבמהלך השירות הצבאי יצרו קשרים חברתיים, שירתו בתפקידי לחימה והגיעו לתפקידי פיקוד, עשויים להשתלב בצורה טובה יותר בחברה עם שחרורם. משום כך, הצבא עשוי להיות מוסד חברתי בעל חשיבות מיוחדת עבור בוגרי מסגרות חוץ ביתיות ולתת להם הזדמנות טובה להשתלב בקרב צעירים בני גילם, ובהמשך בזרם המרכזי של החיים החברתיים והכלכליים. לכן, ברור הדגש הניתן בפנימיות רבות של המנהל לחינוך התיישבותי על הכנה לשירות הצבאי ועל תמיכה בעת הגיוס ואף בעת השירות הצבאי.

ממצאי המחקר מראים שבהשוואה לקבוצת הביקורת, מאפייני השירות הצבאי של בוגרי פנימיות המינהל הם חיוביים יותר. נתוני האיכות שלהם בכניסה לשירות הצבאי הם טובים יותר, הם מתגייסים בשיעורים גבוהים יותר ושיעור מי שמקבלים פטור מגיוס מסיבות לא נורמטיביות קטן יותר. גם במהלך השירות ניתן לראות שלבוגרי המינהל נטייה להגיע להישגים רבים יותר מהבוגרים בקבוצת הביקורת, בעיקר בכל האמור לקורסי פיקוד זוטור. עם זאת, יש לתת את הדעת לכך ששיעור מי שהשתתפו וסיימו בהצלחה את הקורסים השונים הוא נמוך מאד. נראה שלמרות המאמצים להביא להישגים גבוהים בשירות הצבאי, עדיין שיעור מי שהגיעו לתפקידי פיקוד וקצונה נמוכים למדי. כמו כן, יש לתת את הדעת לכך ששיעור בוגרי פנימיות המינהל שהצבא מדווח שנפקדו משירות גבוה מקבוצת הביקורת ואף שיעור מי שנכלאו גבוה יותר (אם כי מספר הימים הממוצע בכלא, המהווה אינדיקציה לחומרת הסיבה בגינה נכלא הצעיר, היה נמוך יותר). יש מקום להמשיך ולבחון מי היא אותה תת קבוצה שמעורבת יותר בהתנהגויות של נפקדות ועריקה מתוך כוונה לסייע לה על ידי הכנה טובה יותר לפני השירות ותמיכה קרובה ורבה יותר בעת השירות.

ייתכן שחלק מההסבר נעוץ בכך ששיעור בוגרי המינהל שדיווחו על צרכים כלכליים היה גבוה במידה מובהקת משל קבוצת הביקורת. שיעור גבוה יותר הוכרו כחייילים בודדים, הגישו בקשות לסיוע כלכלי ולהיתר עבודה, קיבלו תשלומי משפחה וביקשו אישור ללון בבית (לרוב בשל הצורך לאפשר להם לעבוד בערבים). ייתכן שממצאים אלו מצביעים על כך שבוגרי המינהל יודעים טוב יותר לעמוד על זכויותיהם, ואולי הם משקפים את ההכנה שקיבלו בעת השהייה בפנימיות שהבהירה את זכויותיהם או שהמלווים מטעם הפנימיה מקפידים להציף את הצרכים שלהם. בכל מקרה, ממצאים אלו מצביעים על כך, שגם כשצעירים אלו מתגייסים ומשתלבים בשירות הצבאי, הם עדיין מתמודדים עם מצבי חיים קשים, שייתכן שמביאים חלק מהם לנפקדות ולעריקות ואף לכלא הצבאי. נראה שיש מקום לחשוב על תמיכה בשירות הצבאי שאינה מסתפקת בתמיכה פסיכולוגית ומוראלית, אלא גם מביאה בחשבון צרכים משפחתיים וכלכליים משמעותיים.

הממצאים מראים שצעירים שהגיעו להישגים גבוהים יותר בלימודים (כפי שמשקף בהישגים בבגרות) נכנסים לצבא בנתוני איכות גבוהים יותר (הפוחחים בפניהם אפשרויות רבות יותר) ואף מגיעים להישגים גבוהים יותר בעת השירות. מערך המחקר הנוכחי אינו יכול להצביע על קשרים סיבתיים. משום כך, קשה להעריך אם ההישגים בבגרות הם האחראים להישגים הטובים יותר בעת השירות, או שיש גורמים אחרים הבאים לידי ביטוי בהישגים בבגרות וגם בהישגים בשירות (למשל, השתייכות למשפחה בעלת משאבים רבים יותר). ובכל זאת, ההשלכות של ההישגים הלימודיים על השירות הצבאי מדגישות את החשיבות של השקעה בלימודים בעת השהות בפנימייה. כמו כן, יש לתת את הדעת על המשמעות החשובה במיוחד של תעודת בגרות איכותית העומדת בסף הדרישות של המוסדות להשכלה גבוהה.

מקורות

- בנבנישתי, ר. זעירא, ע. (2008). הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית במיומנויות חיים וצורכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 28, 17-44.
- גרשטנמן-שלף, ולזר, א. (2006). מעקב אחר הסתגלות בוגרי פנימייה טיפולית לחיים מחוץ לפנימייה. **חברה ורווחה, כ"ו**, 41-58.
- זעירא, ע., בנבנישתי, ר. ורפאלי, ת. (2012). **צעירים פגיעים בתהליכי מעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות (דוח מחקר)**. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- מייזלס, ע. (1993). השירות הצבאי כמרכיב מרכזי ב'חוויה הישראלית'. **סקירה חודשית**, 8-9, 3-19.
- מייזלס, ע. (2002). צעירים ישראלים במעבר לבגרות: השפעת השירות הצבאי. **עיונים בחינוך**, 5, 159-190.
- סמילנסקי, מ. ופלדמן, ש. (1993). **אתגר ההתבגרות, (כרך ו: יעדים לעתיד)**. תל-אביב: רמות.
- פידלמן, א. (2013). **סיוע לחיילים בודדים בצה"ל**. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
- פקודות מטכ"ל 35.0808: **חיילים בודדים - עקרונות, זכויות ונהלים - שירות חובה**.
- קור-דבדוביץ', פ. (2011). **השתלבות יוצאי אתיופיה בצה"ל**. ירושלים: הכנסת מרכז המחקר והמידע.
- קטן, י. (2009). **צעירים בישראל – בעיות, צרכים ושירותים- תמונת מצב ומבט לעתיד**. נדלה ביום 2.5.2021
- <http://www.molsa.gov.il/About/OfficePolicy/Documents/YOUNGSPROBLEMKATAN2009.pdf>
- רפאלי, ת. (2015). **תקופת ה"בגרות בהתהוות" בקרב בוגרי פנימיות בישראל: המשאבים האישיים והסביבתיים המנבאים תפקוד מסתגל ורווחה נפשית של בוגרי פנימיות כארבע שנים לאחר סיום השהות**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.

- שיף, מ., ובנבנישתי, ר. (2004). **מצבם של מתבגרים באמנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה- דו"ח מחקר**. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- שיף, מ., וקושר, ח. (2005). **מחקר מעקב אחר בוגרי פנימיית "בית אפל" בגילאי 18 ומעלה**. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- שרר, מ. (1996). שירות מלא, חלקי ואי-גיוס בני שכבות נחשלות לצה"ל - הבעיה והשלכותיה. **חברה ורווחה, י"ז, 7-31**.
- Benbenishty, R. (2008). Israel. In M. Stein & E.R. Munro (Eds.). *Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice* (pp. 102-114). London: Jessica-Kingsley.
- Eisikovits, R.A. (2006). Intercultural learning among Russian immigrant recruits in doi: the Israeli army. *Armed Forces & Society, 32*(2), 292-306. doi:10.1177/0095327X05277891
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J., & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children & Youth Services Review, 35*(12), 2059–2071. doi:10.1016/j.chilyouth.2013.10.008
- Mayseless, O. (2004). Home leaving to military service attachment concerns, transfer of attachment functions from parents to peers, and adjustment. *Journal of Adolescent Research, 19*(5), 533-558. doi: 10.1177/0743558403260000
- Perez, B.F., & Romo, H.D. (2011). "Couch surfing" of Latino foster care alumni: Reliance on peers as social capital. *Journal of Adolescence, 34*(2). doi: 10.1016/j.adolescence.2010.05.007
- Refaeli, T., Benbenishty, R., & Eliel-gev, M. (2013). Youth aging out of residential care in Israel: Readiness for independent living and need for help. *Children & Youth Services Review, 35*(9), 1601–1607. doi:10.1016/j.chilyouth.2013.06.014
- Scharf, M., & Mayseless, O. (2010). Finding the authentic self in a communal culture: developmental goals in emerging adulthood. *New Directions for Child & Adolescent Development, 130*, 83-95. doi: 10.1002/cd.283
- Weiner, A., & Kupermintz, H. (2001). Facing adulthood alone: The long term impact of family break up and infant institutions, a longitudinal study. *British Journal of Social Work, 31*(2), 213-234. doi:10.1093/bjsw/31.2.213.